

LÁNG ESZTER: Az élet vibráló szépsége – Torok Sándor művészetéről

Torok Sándor: Francia nyár, 1999

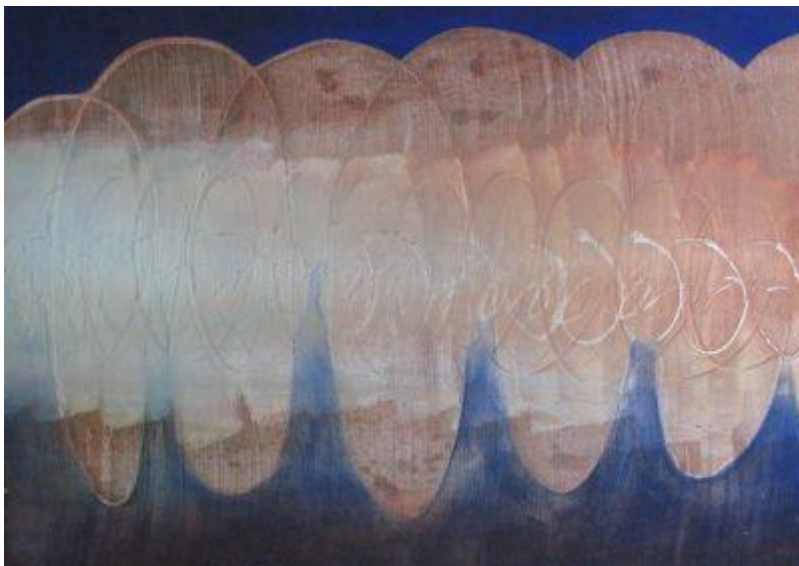
Torok Sándor(1) a vajdasági és magyar képzőművészet jelentős egyénisége, aki mintegy négy évtizedes alkotótevékenysége során gazdag és kiegyensúlyozott életművet hozott létre.

Torok Sándor: Cantata Cosmica V., 1973

Korán kiemelkedett kortársai közül: a hatvanas évek közepének Szabadkáján már vezéregyénisége annak az új nemzedéknek, amely „korszerűbb életérzésével és alkotói szemléletével korrekció alá vetette az avított, provinciális művészettelfogást” és „a modern figurálművészet és a haladó tájértelmezés poétikáját próbálta elhínteni nem kis sikerrel.”(2) A nemzedéktársaival alapított Csurgói Ifjúsági Művésztelep a kor és a vidék egyik legmozgalmasabb képzőművészeti műhelyeként vált ismertté. Torok a későbbiekben is a művésztelepi mozgalom egyik zászlóvivője maradt, kapcsolatokat teremtve és összetartva az alkotókat nemzetközi méretekben is, Szabadkától a Hortobágyig, a Hortobágytól Franciaországig. Fáradhatatlan volt a művészeti élet szervezésében: hat kolóniának volt alapítója és egyben vezetője,(3) s számos továbbiak résztvevője. „Torok talán legszorgalmasabb látogatója művésztelepeinknek: művésztelepi festőnek is nevezhetnénk akár” – jegyezte fel Tolnai Ottó 1989-ben.(4) Mindemellett – az elkötelezett alkotó hitével – méreteiben is kiemelkedő opust hozott létre. „Életét teljes egészében a művészetnek szentelte, a szó valódi értelmében” – mondta róla Szombathy Bálint. (5) Torok Sándort egyaránt jellemezte a kimeríthetetlen és végtelen világ iránti kíváncsiság, a belső töltekezés, az eredendő tehetség, a biztos technikai tudás, saját világának egyszerre intuitív és tudatos építése. Munkásságának középpontjában festészeti, grafikai és rajzművészeti teljesítménye áll.

Torok művei egyszerre elvontak és líraiak. Munkáinak líraisága azonban nagyon szigorú keretek között marad: az érzelmek kifejezése visszafogott, és sohase téved a szentimentalizmus csapdájába. „Alkotásainak metafizikai csendje temperamentumából következik, az érzelem az ész követi, és a gondolkodást az érzellemmel fedezi” – írta róla Ács József (6). Erről ő maga így vall: -„Én nem is tagadom, hogy többet támaszkodom az emotív dolgokra, mint a tudatos módszerre, a flexibilitás a fontos, hogy mikor, mennyi érzelmre és értelemre van szükség, itt csak a merev magatartással lehet a probléma”.(7)

Torok Sándor: Elveszett fények V., 1979

Torok azok közé az alkotóművészek közé tartozott, akik érzékenyen figyelnek és reagálnak minden, a szakadatlan, felgyorsult ütemű fejlődéssel együtt járó problémára, nem elégednek meg a látvány puszta visszatükrözésével, az úgynevezett valóság unalmas másolásával, hanem keresik a létkérdéssé váló problémák vizuális megfogalmazásának sajátos kifejezőeszközeit és jelképrendszerét, amelyek által mintegy kódrendszerben tudják elmondani tapasztalataikat, észrevételeiket, meglátásaikat,

gondolataikat, félelmeiket, reményeiket. A változásokra figyelt, arra, hogy a tudomány és civilizáció fejlődése hogyan hat a mindennapi életre, hogyan alakul az emberek gondolati és érzelmi viszonyulása a világ jelenségeihez, hogyan változik felfogásuk a dolgok lényegét illetően.

Torok Sándort pályája kezdetén az okok kutatása és fölismerése érdekelte. Első, közvetlen tapasztalatait a gyerekkori emlékekből, a pusztaság élményéből merítette. A csalódás az emberekben, a világűrben való lehetséges vándorlás, az utazás vágya és az utazások, vagy néha az önkéntes számkivettség is mind-mind élményforrásává, és műveinek ihletőivé változtak. Vajdaságtól, szülőfalujától, Ómoravicától (Bácskossuthfalva), majd városától, Szabadkától, annak intellektuális szférájától, műtermétől a városháza harmadik emeletén(8) soha sem akart elválni, s nem is vált el akkor sem, amikor magánéleti okokból Debrecenbe költözött át az 1990-es évek elején.(9) „Torok Sándor nem a Holdon született, és nem is Marslakóként érkezett közénk. A sáros-poros Bácskába született bele, ebbe a szellemi értelemben akkor még meglehetősen tunya világba. Ám, amit ebben a sok tekintetből természetlen közegben teremtett, maga volt a kozmosz emberileg oly nehezen megragadható egyéni látomása. A talpa alatt szétporló göröngyből és a cipője nyomán szétfröccsenő sárból rugaszkodott el, átölelte a nádasok bokrétáit, csokrétát kötött az akácok alján hullámzó árvalányhajból, képeire szedte a szabadka-horgosi homokpuszta sztyeppei növényzetét. Életének derekán hasonló motívumokra lelt a hortobágyi pusztaságban, amelynek tükrében felvillant előtte gyerekkori létélménye, a végeláthatatlan rónaság, a síkságnak az a mozdulatlan és ugyanakkor vibráló valósága, amely a maga monumentalitásában már-már metafizikai jelleget vesz fel. Vagyis: az ember által felfogható piciny kis valóság kiegyenlítődik a mindenség fogalmával. A mikrokozmoszban benne foglaltatik a makrokozmosz. Eme két pont között pányvázódik ki Torok Sándor művészete. Vagy – ha úgy tetszik – művészeti bölcselete.”(10)

Torok Sándor: Hortobágyi Metamorfózis, 1978

Pályafutását tehát több, egymásból szervesen következő formai és tartalmi átalakulás követte. Első korszakának olaj- és pasztellképeit, akvarelljeit, grafikáit a táj újszerű megragadása jellemezte, ahhoz a progresszív vonalhoz csatlakozva, amelynek útmutatója a hatvanas években Ács József, Benes József és Markulik József művészetfelfogása volt, elvetve a táj, a puszták látvány felszínes ábrázolását. Ezt vitte tovább Torok Sándor: „opusza alapjaiban értelmezte át a vajdasági rajz- és festőművészet koncepcióját, gyökeresen befolyásolva szereplőinek esztétikai és ideológiai szemléletét. Művész számára teljesítményével szembesülni annyit jelentett, mint átértékelni a saját produkciót, valamint mindazt, amit eme tájon az ideig a művészet nevében létrehoztak.”(11)

Ezt követte az elvont látásmód még erőteljesebb kibontakozása. E korszak képeit a világűr meghódítása, a jelenségek metafizikus, ritmosos mozgása, a fény és a hő sugárzása, terjedése ihlette. A mozgást és a teret kutatta, absztrakt eszközökkel közelítve, és száműzve az embert, az emberi figurát képeiből. Általános erkölcsi kérdésekből kiindulva nem „ábrázolt”, hanem teremtett: önálló jelképrendszere, a csak rá jellemző struktúra, tartalom és gondolatiság eredeti művekben öltött testet. Sajátos, csak rá jellemző motívummal bővítette a kortárs képzőművészet ikonográfiai lexikáját, amelyet sokan tévesen „franciakulcsként” azonosítanak, noha sokkal inkább hasonlít egy csavarkulcsra vagy harapófogóra. Itt válik erőteljessé Torok opuszának a korábbi, barnák, sárgák, vörösek és a fekete színvilág helyett a később is toposzszerűen visszatérő színösszetétele, a kék, zöld, türkiz. Még az absztrakt művészettől idegenkedők is megéreznek valamit ebből a sajátos és gazdag belső világból, ami a művekben megtestesül. „Vágyat és lelkesedést keltenek színei, de alakzataiban félelmet és fenyegetést is érzünk. A menekülés és a remény érzései váltogatják egymást” – mondja Ács József 1971-ben. Tolnai Ottó e korszakról így ír: „Sok kiállítását láttam, olykor városházi szép, zsúfolt néprajzi múzeumot idéző műtermébe is bekukkantottam, nem egy képe kísértett, sugárzott is az elmúlt évek folyamán, mint egy pozitív Mabuse kék szeme, ám mégis nagyon meglepett a Reichle-palota emeleti termeit megtöltő életmű. Éppen azzal lepett meg, hogy: *életmű*. Hogy ez a halk és szerény, a hatások előtt nyitott, néha úgy tűnt, túlságosan is nyitott ember ilyen szuverén, ennyire körülhatárolt opuszt tudott építeni, és az elmúlt évtizedekben azt megőrizni, nem szétfesteríteni, semmivé festeríteni.”(12) Torok maga erről így vall: „Általában mindenki, aki festésre adja a fejét, először rajzolni tanul meg, és a realista kifejezőmódot tanulja meg. Először én is ilyen képeket festettem, tájakat, figuratív dolgokat, és fokozatosan tértem át az elvontabb formanyelvre. Közben kipróbáltam rövid időre majd minden ismertebb stílust az impresszionizmustól kezdve a kubizmusig, amíg megtaláltam a saját formanyelvemet. Nagyon jól emlékszem, hogy az 1975-ös esztendő volt az, amikor felhagytam a keresgéeléssel, és áttértem egy új kifejezési módra. Kialakult bennem egy meghatározott világnézet, és ennek megfelelően egy új alkotói filozófia. Ember nélküli, kigondolt kopár tájakat és tereket festettem komor színekkel és tónusokkal, szakadékos partokkal és sziklafalakkal. Végtelen sivár tereket, ezt a sorozatot, melynek képeit 2-3 éven át festettem, elneveztem elátkozott tájaknak. Ez után jöttek a valóban elvont megoldások, a valóban absztrakt képek. Ezek a képek már a modern, civilizált világ attribútumai jelennek meg elvont formában, némileg geometrizált kompozíciókban és főleg szimbolikus formajegyekben sűrítve. Itt már nincs gravitáció, csak az erőterek, a fény és a mozgás dominál. A műszaki világ ridegségét színekkel törekszem feloldani. A műszaki civilizáció, a gépi világ, amellyel együtt az ember számára, rengeteg veszéllyel is jár, és fenyegetéssel. Az ember sokszor kiszolgáltatott helyzetbe kerül a gépekkel szemben. Ha azt vesszük, hogy a fegyverek is gépi megoldások, akkor érthető, hogy micsoda veszélyek és pusztulások rejlenek a technika egyes vívmányaiban. Ha a tudomány és a civilizáció továbbra is ebben az irányban halad, félelmetes jövő várhat az emberiségre.”(13)

Torok Sándor: Júliusi szél II., 1990

A lírai absztrakció útján, a közvetlenül megtapasztalható földi világból a kozmikus kiterjedések képzeletbeli látomásainak irányába haladva tehát Torok „hiteles és ilyenként hihető, igaz egyéni világot konstruált”, amelyben maga az ember ugyan nem volt látható, „de annál erőteljesebben feszültek benne azok a dinamikus erőmozgások, amelyek az emberi életet is áthatják a maguk láthatatlan, de nagyon is érezhető halmazállapotában. Merész, nagy léptékű látomások voltak ezek, melyeknek nyomán nyelvi értelemben is kialakult a sajátos toroki beszédmód, a stilisztikai jegyek máig érvényes egyedi rendszere.”(14) Erő, rend, fegyelem, egyensúly, harmónia és fenyegetettség, líra, lendület és dinamika együtt van jelen e toroki világban, ez teszi munkásságát időtől függetlenül élvezhetővé, aktuálissá és megkerülhetetlenné. Műveinek filozófiája „a mechanikus és organikus létezők egymáshoz való viszonyát boncolgatja, a rideg gépszerű, mérnökiek kiszámított geometrikus formákat oltja a szabad, esetleges formákba” – tapint rá érzékenyen Bartkó Péter Szilveszter.(15) Torok szinte mindig visszatérő motívuma a csavarkulcsszerű komponens, mint emberi konstrukció, gép, a természettől eltávolodott ember mesterséges világának teremtőeszköze.

Torok Sándor: Nyári formák I., 1999

A Ludasi-tó partjáról a világűrbe felemelkedett Torok Sándor – ahogy Tolnai mondja róla – „valahol a Hortobágyon landolt, fogott talajt ismét”, az alföldi festők „nagy sömmijének” egy teljesen új megközelítését prezentálva, szabadon, gesztusosan festve, s megragadva a pillanatot, „amikor az abszolút lapály kommunikálni kezd az abszolút magasságokkal, az egekkel.”(16) Utolsó korszakát Szombathy így foglalja össze: „Amikor a nagybeteg Torok Sándor a kilencvenes évek elején Magyarországra települt, némileg megváltozott programmal ugyan, de lényegében nagyobb törések nélkül folytatta a megkezdett: kozmikus formakultúráját – ritmusérzékét – rátelepítette a sík alföldi táj mozdulatlanságára, és vibráló, villogó szerkezetű képi állaggá hangolta át. Betegségéből következő emberi korlátait a táj dinamizmusa által vetkezte le, nem tudván beletörődni a földhözragadtság kényszerítő anyagi és szellemi állapotába. Nagy, felemelő látomások gyötörték és üdvözítették, égi és földi zoltárokat fogalmazott a látás nyelvén, fúgákat hozott ki a pasztell porózus szövetszálaiból, és szimfóniákat az olaj nehezebb, drámaibb koloritjából.”(17) Az élete utolsó éveiben készített, kb. 35×45 cm-es, színes filctoll-munkái – noha erősen meggyengült látással készítette őket, s vonalvezetésén érződik kezének betegségéből adódó, elnyomorodott állapota – ugyanazt az erőt és dinamizmust sugározzák, mint korábbi absztrakt korszakának festményei, s viszonylag kis méretük ellenére magukban hordják a (belső) monumentalitást.

„Torok Sándor öntörvényű, autochton művészetet teremtett, amelynek stratégiai támasztékai az európai modern tradíciójában gyökereznek.”(18) Hagyatékát, emlékét, bölcsességét az utókornak kell tovább őriznie.

Jegyzetek

1 Torok Sándor festőművész (Bácskossuthfalva, 1936. május 13 – Debrecen, 2006. június 12.) Szabadkán érettségizett, majd a Belgrádi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán folytatta tanulmányait (1954-59). Festészettel 1958-ban kezdett foglalkozni. 1962 és 1969 között a szabadkai Képzőművészeti Találkozó szakmunkatársa. 1963-64-ben a Szabadkai Népszínház reklámgrafikusa. 1964-től szabadfoglalkozású képzőművész. 1966-68 között az újvidéki Tanárképző Főiskola képzőművészeti szakának hallgatója. A hatvanas évek elejétől kezdve számos irodalmi alkotást, folyóiratot illusztrált (Rukovet, Üzenet, Híd, Új Symposium, Aracs, Alföld stb.), borítólapokat tervezett, hetilapok és napilapok jelentették meg műveit műmellékletként. Több mint 80 egyéni kiállítása volt Európa számos országában, és mintegy 800 kollektív tárlaton vett részt. Műveit múzeumok, köz- és magángyűjtemények őrzik Japántól az USA-ig, Vajdaság közgyűjteményei 131 alkotását tartják nyilván.

2 Szombathy Bálint összefoglalása a 2009-es Szabadkai Torok Sándor-émlékiállítás megnyitóján

3 Csurgó (Jugoszlávia), 1967; Bucka-Gányó, Szabadka (Jugoszlávia) 1991; Abádszalók, 1994; Berekfürdő, 1995; Saint-Michel en Tiérache (Franciaország), 1992; Hajdúszoboszló 1995

4 Tolnai Ottó: Torok Sándor. In: A meztelen bohóc, Fórum Könyvkiadó, 1992, 151. old.

5 Szombathy Bálint: In memoriam Torok Sándor, Magyar Szó, 2006. június 17-18.

6 Ács József: Ritmusok játéka a térben. Magyar Szó, 1971. II. 10.

7 Idézi Barácius Zoltán i.m.

8 „... ahol szellemóriásokkal találkozhatott: Ács Józseftől DuŰan Noninig, Németh Lajostól Solymár Istvánig, Gajdos Tibortól Szépfalusi Istvánig, Ács Károlytól Zuho Ţumhurig és Oskar Davčóig, azokkal, akik nem egy szigeten éltek és alkottak, hanem itt valahol, a közelünkben, akik életüktől sohasem választották el a művészetet” - írta róla Barácius Zoltán.

9 Hivatalosan 1993-ban, de már az 1992-es év nagy részét is ott töltötte.

10 [Kilátó, 2006. június 17-18.](#)

11 Szombathy Bálint a *Torok Sándor alkotásai vajdasági közgyűjteményekben* című kiállítás megnyitóján. Városi Múzeum, Szabadka, 2009. május 16.

12 Tolnai Ottó: Torok Sándor. In: *A meztelen bohóc*. Fórum Könyvkiadó, 1992, 149. oldal

13 Dobos Mariann interjúja Torok Sándorral, 2006

14 Szombathy Bálint: In memoriam Torok Sándor, id. mű

15 Kiborg-művészet. Torok Sándor grafikai kiállításáról. vagy.hu, 2006. május 26.

16 Tolnai uo. 152. old.

17 Szombathy Bálint: uo.

18 Uo.